

ChhandShastra of Ghazal on WhatsApp
(8)

લગાંલગા અને લલગાગાં

(લેખ : ઉદય શાહ)

Website : www.udayshahghazal.com

છંદોના વિવરણમાં ઊપર ટપકું = મુખ્ય પદ્યભાર અને નીચે ટપકું = ગૌણ પદ્યભાર. છંદોના નિરૂપણ માટે ફક્ત મુખ્ય પદ્યભારને જ ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે. સંયુક્ત ઉચ્ચારવાળા બે લઘુઅક્ષરોનો પ્રયોગ કોઈ પણ ગુરુઅક્ષરના સ્થાન પર કરી શકાય છે જ્યારે સ્પષ્ટ ઉચ્ચારવાળા બે લઘુઅક્ષરોનો પ્રયોગ મુખ્ય અને ગૌણ પદ્યભારવાળા ગુરુઅક્ષરના સ્થાન પર તથા છંદના અંતિમ ગુરુઅક્ષરના સ્થાન પર કરી શકાય નહીં. આ છૂટ એ રીતે લેવાની રહેશે કે જેથી સ્પષ્ટ ઉચ્ચારવાળા બેથી વધુ લઘુઅક્ષરો એકસાથે ન આવે.

ગણવિભાજનમાં લઘુ-ગુરુ માપના અક્ષરો પૂરા થાય ત્યાં ખાલી જગ્યાનો, ગણ પૂરા થાય ત્યાં અલ્પવિરામનો, પંક્તિ પૂરી થાય ત્યાં અર્ધવિરામનો અને શેર પૂરો થાય ત્યાં પૂર્ણવિરામનો પ્રયોગ કર્યો છે.

(૭)

લગાંલગા લગાંલગા લગાંલગા લગાંલગા

તર્ક-સંગત નામ : ૪લગાંલગા

પ્રકાર : શુદ્ધ-અખંડિત

કુલ માત્રા : ૨૪

મુખ્ય પદ્યભારની માત્રા : ૨, ૮, ૧૪, ૨૦.

છંદ-રચના : લગાંલગા સંધિનાં ચાર આવર્તનોના પ્રયોગથી આ છંદની રચના થાય છે.

ઉદાહરણ :-

કદી ખુશી બની ગઈ કદીક ગમ બની ગઈ
અદીઠ દ્રષ્ટિ આખરે જીવનનો કમ બની ગઈ
પ્રસન્નચિત્ત હતું ચમન પરંતુ આજ 'ઘાયલે'
જો આંખ ફેરવી લીધી ખુશીય ગમ બની ગઈ
(ગઝલકાર : અમૃત 'ઘાયલ')

ગણવિભાજન :-

ક દી ખુ શી, બ ની ગ ઈ, ક દી ક ગમ, બ ની ગ ઈ;
અ દી ઠ દ્રષ્, ટિ આ ખ રે, જી વન નો કમ, બ ની ગ ઈ.
પ્ર સન્ ન ચિત, હ તું ચ મન, પ રં તુ આ, જ ધા ય લે;
જો આં ખ ફે, ર વી લી ધી, ખુ શી ય ગમ, બ ની ગ ઈ.

લગાંલગા લગાંલગા લગાંલગા લગાંલગા

૧	ફાં ભી હૈ જવાં જવાં હવા ભી હૈ રવાં રવાં (સલમા આગા)
૨	યે તેરા ઘર યે મેરા ઘર કિસીકો દેખના હો ગર (જગજીત સિંઘ અને ચિત્રા સિંઘ)
૩	જવાં હૈ રાત સાકિયા શરાબ લા શરાબ લા (જગજીત સિંઘ)
૪	અભી ન જાઓ છોડ કર કિ દિલ અભી ભરા નહીં (મુહમ્મદ રફી અને આશા ભોંસલે)
૫	વો શામ કુછ અજીબ થી યે શામ ભી અજીબ હૈ (કિશોરકુમાર)
૬	યે ક્યા જગહ હૈ દોસતોં યે કૌન-સા દયાર હૈ (આશા ભોંસલે)
૭	ચરાગ-ઓ-આફતાબ ગુમ બડી હસીન રાત થી (જગજીત સિંઘ)

(૮)

ગાંલગા લગાંલગા ગાંલગા લગાંલગા

તર્ક-સંગત નામ : ૨(-લ+૨લગાંલગા)

પ્રકાર : શુદ્ધ-ખંડિત

કુલ માત્રા : ૨૨

મુખ્ય પદ્યભારની માત્રા : ૧, ૭, ૧૨, ૧૮.

છંદ-રચના : લગાંલગા સંધિનાં બે આવર્તનોનો પ્રયોગ કરી પહેલા આવર્તનના પહેલા લઘુઅક્ષરનો લોપ કરવાથી મળતા સ્વરૂપના (ગાંલગા લગાંલગા) બે આવર્તનોના પ્રયોગથી આ છંદની રચના થાય છે.

ઉદાહરણ : -

વાત સાંભળી અને છક પુરાણી થઈ ગયા
પથ્થરોય આજ તો પાણીપાણી થઈ ગયા
એમનીય દ્રષ્ટિને યેન ક્યાંય પણ નથી
બોલો ન્યાલ એય શું અમને નાણી થઈ ગયા
(ગઝલકાર : અમૃત ‘ધાયલ’)

ગણવિભાજન :-

વા ત સાં, ભ ળી અ ને, છક પુ રા,ણી થઈ ગ યા;
પથ્થ રો, ય આ જ તો, પાણી પા,ણી થઈ ગ યા.
એ મ ની, ય દ્રષ્ટિ ને, ચે ન ક્યાં, ય પણ ન થી;
બો લો ન્યા, લ એ ય શું, અમ ને ના,ણી થઈ ગ યા.

લઘુ-ગુરુ સમજ :-

‘થઈ’ શબ્દનું લગાત્મક સ્વરૂપ લગા થાય છે પરંતુ અહીં ગા સ્વરૂપે પ્રયુક્ત થયો છે. થઈ, ગઈ, લઈ, જઈ, કઈ, કંઈ જેવા શબ્દો લગા સ્વરૂપના હોવા છતાં લલ અને ગા સ્વરૂપે પણ પ્રયોજી શકાય છે.

ગાંલગા લગાંલગા ગાંલગા લગાંલગા

૧	ફાસિલા તો હૈ મગર કોઈ ફાસિલા નહીં (જગજીત સિંઘ અને ચિત્રા સિંઘ)
૨	ઝૂમતી ચલી હવા યાદ આ ગયા કોઈ (મુકેશ)

(૯)

ગાગાં લલગાગાં લલગાગાં લલગાગાં

તર્ક-સંગત નામ : -લલ+૪લલગાગાં

પ્રકાર : શુદ્ધ-ખંડિત

કુલ માત્રા : ૨૨

મુખ્ય પદ્યભારની માત્રા : ૩, ૯, ૧૫, ૨૧.

છંદ-રચના : લલગાગાં સંધિનાં ચાર આવર્તનોનો પ્રયોગ કરી પહેલા આવર્તનના પહેલા બંને લઘુઅક્ષરોનો લોપ કરવાથી આ છંદની રચના થાય છે. આ છંદની સંધિ અરૂઝમાં નીચે મુજબ દર્શાવવામાં આવી છે.

ગાગાલ લગાગાલ લગાગાલ લગાગા

ઉદાહરણ : -

એવો કોઈ દિલદાર જગતમાં નજર આવે
આપી દે મદદ કિંતુ ન લાચાર બનાવે
હમદદ બની જાય જરા સાથમાં આવે
આ શું કે બધા દૂરથી રસ્તા જ બતાવે
(ગઝલકાર : 'મરીઝ')

ગણવિભાજન :-

એ વો, કો ઈ દિલ દા, ર જ ગત માં, ન જ રા વે;
આ પી, દે મ દદ કિં, તુ ન લા ચા, ર બ ના વે.
હમ દર, દ બ ની જા, ય જ રા સા, થ માં આ વે;
આ શું, કે બ ધા દૂ, ર થી રસ્ તા, જ બ તા વે.

લઘુ-ગુરુ સમજ :-

‘નજર આવે’નું લગાત્મક સ્વરૂપ લગાગાગા હોવા છતાં નજર+આવે=નજરાવે કરીને લલગાગા સ્વરૂપે પણ પ્રયોજી શકાય છે.

ગાગાં લલગાગાં લલગાગાં લલગાગાં

૧	બીતે હુએ લમ્હોં કી કસક સાથ તો હોગી (મહેન્દ્ર કપૂર)
૨	બરબાદ-એ-મુહબ્બત કી દુઆ સાથ લિયે જા (મુહમ્મદ રફી)
૩	બેકસ પે કરમ કીજિએ સરકાર-એ-મદીના (લતા મંગેશકર)
૪	મૌસમ કો ઇશારોં સે બુલા ક્યૂં નહીં લેતે (જગજીત સિંઘ)
૫	યે ઝુલ્ફ અગર ખુલકે બિખર જાએં તો અચ્છા (મુહમ્મદ રફી)
૬	આજા મેરી બરબાદ મુહબ્બત કે સહારે (નૂરજહાં)
૭	બદનામ ન હો જાએ મુહબ્બત કા ફસાના (સુરિન્દર કૌર)
૮	તદબીર સે બિગડી હુઈ તકદીર બના લે (ગીતા દત્ત)
૯	ભૂલી હુઈ યાદોં મુઝે ઇતના ન સતાઓ (મુકેશ)
૧૦	સુન લી જો ખુદા ને વો દુઆ તુમ તો નહીં હો (જગજીત સિંઘ)
૧૧	જિસ દિન સે ચલા હૂં કભી મુઝ કર નહીં દેખા (જગજીત સિંઘ)
૧૨	દુશ્મન કો ભી સીને સે લગાના નહીં ભૂલે (જગજીત સિંઘ)

Uday Shah

(Singer – Music Composer – Poet)

Dadatattu (Sai) Street

Navsari – 396445

Gujarat – India

Phone : (R) +912637255511 (M) +919428882632

Website : www.udayshahghazal.com